

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרֵב מֹשֶׁה חַיִּים חֲנוּנֵי שְׁלִיט״א

גיליון מס' 38

מהלכות ימי בין המצרים

הקדמה

שלושת השבועות, שראשיתם מ - י"ז תמוז ואחריתם בתשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים"¹, הטעם לכך הוא על שם הכתוב במגילת איכה "כל רודפיה השיגוה בין המצרים"². ימים אלו הם ימים של צער לעם ישראל ונוהגים בהם מקצת דיני אבלות על חורבן בית המקדש ועל צרות החורבן שהחלו בשבעה עשר בתמוז - היום בו נפרצה חומת ירושלים, ונמשכו עד תשעה באב שבו נחרב בית המקדש שיבנה במהרה בימינו.

בימי בין המצרים ישנם כמה שלבים של אבלות, ככל שמתקרבים ליום החורבן עצמו, מוסיפים יותר מנהגי אבלות, וכדלהלן:

שלושת השבועות - הימים שבין י"ז בתמוז עד ר"ח אב שבהם נוהגים מקצת דיני אבלות על החורבן, למרות שלא הוזכר בגמרא מנהגי אבלות בימים אלו, הפוסקים למדו כן מדברי המדרש, "יומין דעקא [ימים המוכנים לפרועות], מ"ז בתמוז עד ט' באב"³. ואף שמדובר רק על תקופה של כשבועיים, אך ככל זאת נקראו ימים אלו 'שלושת השבועות', מכיון שדיני האבלות שנוהגים בהם, נוהגים גם ככל שלוש השבועות, אלא שמוסיפים באבל ככל שמתקרבים ליום החורבן בתשעה באב.

תשעת הימים - היא הדרגה השנייה של האבלות הנוהגת בתשעת הימים שמראש חודש אב עד תשעה באב, בהם יש תוספת של מנהגי אבלות יותר ממה שנוהגים בשלושת השבועות.

שבוע שחל בו תשעה באב - הדרגה השלישית שבו אסור אף להסתפר לכסב ושלא ללבוש בגדים מכובסים.

תשעה באב - הדרגה הרביעית של האבלות נוהגת ביום תשעה באב עצמו, שנוהגים בו מנהגי אבלות כמו בתוך שבעת ימי האבל על מת. כמו כן במוצאי תשעה באב וכן ביום העשירי, ישנם כמה דינים וכמו שיבואר להלן בעזה"י, פרטי ההלכות והמנהגים הנוהגים בימים אלו.

כמו כן, מי שטעה ובירך ברכת הפרי על פרי חדש, יברך גם ברכת 'שהחיינו' ויאכלנו על מנת שלא יפסיד ברכה זו¹⁸. וכן הדין למי שרואה את חבריו החביב עליו בימי בין המצרים ועברו עליו יותר משלושים יום שיכול לברך שהחיינו¹⁹. אך כיום כתבו הפוסקים שיש לברך ברכה זו בלי שם ומלכות.

איזה ריקודים ומחולות אסרו חכמים בימים אלו?

מ"ז בתמוז ועד אחרי ט' באב אסור לעשות ריקודין ומחולות²⁰. אמנם מה שנהגו לעשות סיבוב של ריקוד אחר ברכת הלבנה, או עם הילדים בסעודות שבת בהליכה בלבד, אין זה בכלל ריקוד ומותר (כדין מה שמותר בשבת לרקוד כך), וכן מותר לרקוד בסעודות מצוה שרגילים לרקוד, כמו שבע ברכות שנוהגים לשמח את החתן²¹.

האם מותר לשמוע מוזיקה מוקלטת בימים אלו?

בימי בין המצרים יש להימנע מלשמוע שירים מלווים בכלי נגינה אפילו דרך הרדיו או דרך הטייפ, מכיון ששמיעתן מעוררת לריקודים ומחולות האסורים בימים אלו²². והמנהג להחמיר בזה אף בשמיעת מנגינות שקטות²³.

שירה בפה, מוזיקה ווקאלית האם מותר בימי בין המצרים?

שירה בפה ללא כלי נגינה - מותר בין בתפילה או בעת הלימוד או בשבתות²⁴. ובפרט אם אין עושים

ברכת 'שהחיינו' על מצוה עוברת, או על פרי שלא ימצא אחר ימי בין המצרים, האם מותר לברך גם בבין המצרים?

על מצוה עוברת, כגון ברית מילה שמברך אבי הבן או בפדיון הבן, וכן על פרי שלא יזמן אחר כך ואי אפשר לשמרו עד לאחר ימי בין המצרים, מותר לברך ברכת 'שהחיינו', אך אם אפשר לשמרו עד שבת שבאותו שבוע טוב לעשות כן ויברך בשבת¹². ובעת ברכת שהחיינו במילה או בפדיון הבן, רשאים המברכים לפטור באותה ברכה גם בגד חדש שלובשים (עד ר"ח), או פרי חדש שלפניהם¹³. אך כל זה לאבי הבן שחייב בברכת שהחיינו, אבל שאר השומעים את ברכת שהחיינו לא יכוונו להוציא את הפירות בכך, כיון דק"ל שומע כעונה ולהם לא הותר לברך 'שהחיינו'¹⁴.

מעוברת הרוצה לאכול פרי חדש האם תברך ברכת 'שהחיינו', או עדיף שתאכל בלי ברכת 'שהחיינו'?

אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש בבין המצרים, שמא על ידי הימנעותה מלאוכלו יגרם נזק לה או לוולד. אך לענין ברכת 'שהחיינו' נחלקו הפוסקים, יש אומרים שהמעוברת האוכלת פרי חדש בבין המצרים, מברכת גם 'שהחיינו' כדי שלא תפסיד את הברכה, וכן המנהג אצל בני עדות המזרח¹⁵. ויש אומרים תאכל אך לא תברך שהחיינו¹⁶, מפני שאין זו אכילה של שמחה, אלא רק הצלה מהחולי¹⁷.

שלושת השבועות

האם מותר לברך שהחיינו בימים אלו?

נוהגים בבין המצרים שלא ללבוש בגד חדש שמברכים עליו 'שהחיינו', וכן שלא לאכול פרי חדש שיש צורך לברך עליו 'שהחיינו'. הטעם לכך אינו משום אבלות, שהרי אבל מותר בברכת 'שהחיינו', אלא משום שימים אלו הם ימי פורענות, ואין לומר 'והגיענו לזמן הזה'. ויש להזהר בכך עד יום עשירי באב, כיון שבת מקדשינו נשרף ביום עשירי⁵.

התחלת ימי בין המצרים והאיסורים הנוהגים מ"ז בתמוז עד תשעה באב, חלים כבר מכניסת ליל י"ז בתמוז⁶, מפני שהיום הולך אחר הלילה, ורק לגבי תענית י"ז בתמוז איסור אכילה ושתיה מתחיל רק מהבוקר, לפי שהוא דבר שאין רוב הציבור יכולים לעמוד בו⁷.

האם בשבתות של ימי בין המצרים מותר לברך ברכת 'שהחיינו'?

בשבתות שבימי בין המצרים מותר לברך ברכת 'שהחיינו'⁸. ובפרט במי שחפץ באכילת הפרי חדש יותר מפירות אחרים, אין לו לבטל מצות 'עונג שבת' שבביל מניעת ברכת 'שהחיינו' בימי בין המצרים, שאינו אלא מנהג⁹. כמו כן הרוצה לחדש בגד חדש ילבשו בשבת ויברך 'שהחיינו'¹⁰. אמנם הנוהגים במנהגייהם כפי דעת האר"ז¹¹, נוהגים שלא לברך 'שהחיינו' אף בשבתות שבימי בין המצרים¹¹.

13 מועד לכל חי פ"ט אות כה, אור לציון ח"ג פכ"ה אות ג, חזו"ע עמ' קלה.
14 שו"ת פלא יועץ ח"ב סימן כט, חזו"ע שם.
15 כף החיים סימן תקנא אות ריא, חזו"ע עמ' קלה.
16 משנ"ב סימן תקנא ס"ק צט.
17 שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סימן שמו.
18 ברכ"י סימן תקנא ס"ק יב, שעי"ת ס"ק לח, חזו"ע עמ' קלה.
19 שו"ת מטה לוי סימן ג, יעב"ץ בסידורו ח"ב עמ' רפ, חזו"ע עמ' קמ.
20 מג"א סימן תקנא ס"ק י, משנ"ב ס"ק טו, בא"ח ס"ה, בחזו"ע שם, אור לציון ח"ב פכ"ה אות ב'.
21 שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן ק"ט, שו"ת להורות נתן ח"י סימן מ"ט.
22 שו"ת כפי אהרן אפשטיין סימן נב, שו"ת אג"מ ח"ד סימן כא אות לו, יחז"ר ח"ו סימן לד.
23 הליכות שלמה מועדי השנה ניסן אב פ"ד הע' ה, הגר"ש אלישיב בס' כל המתאבל עמ' 6, ילקו"י עמ' ריא.
24 אג"מ ח"א סימן קסו, אורחות רבינו ח"ב עמ' צה. חזו"ע עמ' קנא, קנד אור לציון ח"ג עמ' רלה.

1 שו"ע אור"ח סימן תקנא סעיף יז.
2 איכה א ג.
3 איכה רבה פ"א סימן ל.
4 שו"ת אור"ח סימן תקנא סעיף יז.
5 החיד"א במחב"ר סימן תקנא ס"ק ג, יוסף אומץ סימן נג, חזו"ע עמ' קכט.
6 שו"ת חיים שאל להחיד"א סימן כד, זה השולחן ח"א ברערו"ת לאור"ח סימן תקנא, אורחות רבנו ח"ב עמ' קכז בשם הגר"י, הגר"ש"א בהליכות והנהגות עמ' 6.
7 שו"ת חיים שאל שם.
8 מג"א סקמ"ה, מ"ב סקצ"ח, חזו"ע עמ' קכט.
9 שו"ת אבני נזר סימן תסח.
10 שער הציון סימן תקנא סקמ"ח.
11 ראה בכה"ח שם ס"ק רה.
12 שו"ע סימן תקנא סעיף יז, משנ"ב ס"ק קא, חזו"ע עמ' קלו.

זאת לשם שמחת מריעות, אלא להתעוררות לכבוד הבורא יתברך שמו. כמו כן מותר לשמוע שירה בפה (ווקאלית) אף אם שומעים אותה דרך הטייפ²⁵. ויש שהגו להחמיר בשירה ווקאלית דרך הטייפ²⁶. אמנם בעבר, 'מוזיקה ווקאלית' היה רק הקלטת שירה בפה של אדם בודד, או מקהלה עם עיבוד בסיסי באולפן, אך כיום בעידן הדיגיטלי, כמעט אין הבדל ביניהם בין 'המוזיקה ווקאלית' ל'מוזיקה רגילה' עם כלי זמר, אנשים מומחים משמיעים בפה קולות שונים באותו תו כמו כלי זמר (תופים, חצוצרה, גיטרה, בס), באולפן משוכלל מעבדים ומשפרים את עוצמת הקול, וכך נהפך להיות כמעט כמו מוזיקה רגילה. ויש בזה יש יותר סכרה לאסור אף לשיטת המתירים, כיון שנראה כמו קול של כלי זמר.

שמיעת שירים בשמחת מצוה, מה נקרא סעודת מצווה לגבי היתר שמיעת שירים?

בשמחת מצווה כגון: חתן וכלה בתוך שבועת ימי חופתם, או בסעודת ברית מילה ופדיון הבן, או בסעודת בר מצוה הנערכת בזמנה, סיום מסכת, בסעודות אלו מותר לשמוע שירי קודש המלויים בכלי נגינה²⁷. ובני אשכנז נהגו לאסור גם בזה²⁸.

נהג הנוסע בשעות הלילה והחושש להירדם בנהיגה, האם רשאי לשמוע שירים לעוררו?

נהג החושש שירדם בנסיעה מותר לשמוע שירים וכן אדם הנמצא במפעל או בחנות או באוטובוס ומשמעים שם שירים, אינו מחוייב לצאת או לאטום את אוזניו, כיון שק"ל לא אפשר ולא מכיון מותר²⁹. כמו כן הרגילים לעשות התעמלות או הליכה חופשית אב כיון שכל מטרת השירה היא עד ראש אודות הקצב, אך ינמיכו את הווליום ככל רק לעודד את הקצב, וכן הממתין לשיחה בטלפון ושומע האפשר³⁰. וכן מותר להשיח בלפון ושומע מנגינה עד העברת השיחה, אין בזה איסור כיון שאינו שומע להנאתו. וכן מותר לשמוע מנגינה של הפלאפון בשעון מעורר ואין צריך לשנותו, כיון שאין כלל כוונה להנאה מהשיר אלא להתעורר. ומטעם זה בעל חנות הרוצה להדליק לקונים מוזיקה שקטה ברקע, כדי שלהנעים לקונים את השעה והקניה בחנות, יש להתיר זאת, אך יותר ראוי שלא להורות להקל בזה בפרהסייה³¹.

השמעת מוזיקה בגני ילדים קייטנות או בבית עבור ילדים קטנים, האם מותר?

גננת לילדים יכולה להשמיע להם שירה בטייפ בימי בין המצרים, על אף שגם הגננת שומעת, מפני שהיא עסוקה בעבודתה ואינה שומעת כדי ליהנות. אבל אם הגיעו לחינוך שידועים להתאבל על ירושלים דהיינו בגיל תשע-עשר, אין להשמיע להם כיון שאנו מחוייבים לחנכם³². וכן הדין בהשמעת מוזיקה בקייטנות לצורך הפעלה וכדומה, מכיון שהילדים קטנים אף למפעלים עצמם מותר כיון שזוהו צורך פרנסתם, אך השמעת שירים בימי הולדת שעושים לילד גם

מתחת לגיל חינוך בימי המצרים, אין להתיר, כיון שאין כאן צורך פרנסה ולכן כדי לעשות יומולדת עם שירים, יש להקדימה או לאחרה.

הנמצאים בבידוד, או המסוגרים בביתם בתקופת מלחמה האם רשאים לשמוע מוזיקה להפיג בדידותן?

מותר לשמוע מוזיקה לצורך רפואי, כגון להפיג בדידות ופחדים, ואפילו בתשעת הימים יש להתיר³³. ולכן הנמצאים בבידוד (כגון בימי נגיף הקורונה), או במקומות שיש בהם מלחמה והדבר גורם להם למצב רוח דכאוני, מותר להם לשמוע מוזיקה.

האם מותר ללמוד או ללמוד נגינה בימים אלו?

מורה לנגינה שפרנסתו מלימוד תלמידים נגן בכלי שיר, אם יש לו הפסד ממון אם יפסיק ללמד בימים אלו, מותר לו להמשיך ללמד עד שבוע שחל בו תשעה באב. וטוב להחמיר כבר מראש חודש אב, אולם כשאין הפסד יש להימנע לעסוק בנגינה גם אם היא לשם תרגול³⁴.

וכל היתר הוא למלמד שמנגן לצורך פרנסתו, אבל התלמידים יש להורות שאסור ללמוד נגינה כדין שמיעת שירים. אך אם ההפסק ברצף יקלקל מה שכבר למדו מותר, כיון שיש בכך הפסד לילדים במניעת המשך השיעורים³⁵. כמו כן יש להתיר אם מדובר בתחילת לימוד הנגינה שמהנגינה לא יוצא שיר ונמצא שאינו נהנה אלא רק מעצם הלימוד ולא מהשיר, אבל בשלבים מתקדמים שמנגינתם יוצא מזה שיר, אין ללמוד בזמן זה³⁶.

האם מותר לקנות בגדים חדשים בשלושת השבועות?

מותר לקנות בגדים חדשים עד ר"ח אב, מי שנוהג לכרך 'שהחיינו' רק בשעת הלבשה³⁷, יכול לקנות גם בגד חשוב כגון חליפה או מעיל וכדומה שמברכים עליהם שהחיינו, ויכול ללבושם בשבת ולברך ברכת שהחיינו³⁸. בגדים שאינם חשובים שאין מברכים עליהם שהחיינו, כמו חולצה, מכנסים, נעלים וכדומה מותר לקנותם (עד ר"ח) ומותר גם ללבושם בפעם הראשונה בכל ימות השבוע.

אבל מר"ח והלאה אסור לקנות, גם אם כוונתו ללבוש אחר ט' באב³⁹.

חתן וכלה שלא קיימו מצות פרייה ורבייה והם מתחתנים מיד לאחר ט' באב, מותרים לקנות בגדים לחתונה אפילו לאחר ר"ח אב כיון שקנייתם היא לצורך מצוה⁴⁰. אך כל זה בלבד שלאחר ט' באב לא יהיה בידם מספיק זמן לקנות, אבל כשיש זמן לקנות אין להקל⁴¹.

קניית רהיטים חדשים, מכונת חדשה וכיוצא בימי בין המצרים, האם מותר?

מותר לקנות רהיטים הנצרכים לבית, כמו כן

מותר לקנות רכב לצורכי פרנסה, אך אם קנייתו לצורך טיול יש להימנע, אלא אם כן נודמן לו במחיר זול, ולאחר ט' באב המחיר יתייקר⁴².

אלו דברים צריך להיזהר שלא לעשותם בימי בין המצרים מחשש סכנה?

מראש חודש תמוז ועד תשעה באב, יש להקפיד שלא ללכת יחידי מד' שעות ועד ט' שעות ביום (בשעות זמניות)⁴³. הטעם לכך לפי שאז שולט מוזיק הנקרא 'קטב מריר'⁴⁴. ויש לחוש לכך דווקא במקום שאינו מעבר לרבים, וכגון המתבודדים או המטיילים ביערות ביחידות, אבל ללכת במקום שרגילים ללכת בהם בני אדם, אין זה נחשב יחיד ואינו צריך להקפיד בזה⁴⁵.

עשיית ניתוח וטיפול רפואי, האם מותר בימים אלו?

מכיון שימים אלו ימי סכנה, יש להיזהר במשנה זהירות שלא לעשות דברים מסוכנים, כתבו חכמים שאף להכות את התלמידים בימים הללו⁴⁶. כמו כן ניתוח מתוכנן שאינו חירום ופיקוח נפש וכן טיפול רפואי שסובל דיחוי יש להימנע מלעשות בימים אלו משום סכנה (כדין הכאת התלמידים), ויש לנסות או להקדימו או לאחרו לאחר ט' באב, אמנם אם צריך לבצעו מיד אין לחוש, ושומר ישראל ישמור מי שמקיים מצות 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם'⁴⁷.

האם מותר ללכת לים או לבריכה בימים אלו?

מעיקר הדין מותר ללכת בימי בין המצרים לים או לבריכה, שאין לנו אלא דברי הפוסקים במה שכתבו להיזהר שלא לילך יחידי, ושלא להכות התלמידים ולא יותר מזה, אולם בימים אלו צריך זהירות משנה יותר מכל שאר ימות השנה שלא להיכנס למקומות שיש בהם סכנה, כמו מים עמוקים ומערבולות⁴⁸. כמו כן אין לעשות דברים מסוכנים, כמו הליכה בצוקים מסוכנים, צניחות, טיולי ג'יפים וכיוצא במה שמצוי בימי החופש שהולכים לטייל. וכן יש להיזהר ללכת רק על המדרכה ולא על הכביש אף במקומות שבהם המדרכה מאוד צפופה⁴⁹.

נוהגים לומר תיקון חצות ביום בימים אלו, האם אומרים תיקון רחל או תיקון לאה?

מנהג טוב וכשר לכל ירא שמים ליישב לאחר חצות היום באבלות על החורבן בימי בין המצרים. ונהגו לומר תיקון רחל הנמצא בתיקון חצות⁵⁰. ובחצות הלילה אומרים תיקון רחל ותיקון לאה (כמו כל השנה). חשוב להדגיש שאף מי שאין באפשרותו לקרוא את כל תיקון טוב שיקרא מה שיכול, ולפחות ממור על נהרות בבל, וכן אפשר לומר גם פסוקים אחרים אם מועילים לו להתעוררות⁵¹. סוף זמן תיקון חצות הוא עד זמן מנחה קטנה, שעתיים וחצי לפני השקיעה⁵². בערב ראש חודש וכן ברא"ח אב ובערב שבת, אין אומרים תיקון חצות כנועד.

פכ"ו ה"ב.

40 משנ"ב ס"ק יד, חזו"ע עמ' קסז

41 מחצה"ש ס"ק ה, נטעי גבריאל פל"ב ס"ג.

42 שו"ת אגרות משה ח"ג סימן פ, חזו"ע עמ' קסט.

43 שו"ע או"ח סימן תקנא סעיף יח, ביאור הלכה ד"ה צריך.

44 מדרש שוחר טוב תהילים פרק צא, ילקוט שמעוני שם.

45 ערוה"ש שם סל"ט, חזו"ע עמ' קכו בהע' בשם התעוררות תשובה ח"ב סימן צו.

46 שו"ע סימן תקנ"א סוף סעיף י"ח, משנ"ב ס"ק ק"ג.

47 חזו"ע עמ' קכח בשם הרבי מליבאוויטש, וכן הובא בשם הגרי"ש אלישיב, וכע"ז הובא בשם הגר"ש ואזנר שליט"א בקובץ מבית לוי עמ' כ"ה

48 תשובות והנהגות ח"ב סימן רס"ג, שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ה ה"ה, הגרש"א בהליכות שלמה פ"ד ה"ה הע' ז, הגר"ש וואזנר בקו' מבית לוי עמ' כב, אורחות רבינו ח"ב עמ' קכט.

49 דאה במקור חיים ס"ד.

50 מורה באצבע אות רל, כה"ח סימן תקנא ס"ק רכא, חזו"ע עמ' קכח. וכן העיד הסטייפלר זצ"ל בנישבת נובהרודק היו כל הישיבה אומרים תיקון חצות בימי בין המצרים.

51 אור לציון פכ"ה אות ו'.

52 שו"ת מעשה אליהו סימן שיח.

25 אג"מ י"ד ח"ב סימן קלו, יח"ד ח"ו סימן לד.

26 הגרי"ש זצ"ל, שבת הלוי ח"ח סימן קכו, חוט שני שבת ח"ד עמ' שעט, שו"ת דברי יציב ח"ב סימן רמ"ו.

27 החיד"א בחיים שאל ח"א סימן כא, שכנה"ג סימן תקנא הגב"י אות לג, חזו"ע עמ' קנא.

28 שבת הלוי ח"ג סוסי קנ"ז, אורחות רבינו ח"ב עמ' קכח, אבני ישפה ח"א סימן קיג בשם הגר"ש"א.

29 פסחים כה; רמב"ם הל' מאכא"ס יד, יד, הגר"ח קניבסקי בתורת המועדים עמ' ג.

30 הגר"נ קרליץ, הגר"מ משה שאול קליין ע"פ הגמ' בסוטה מה. זמרא דנגדי שרי. ופרש"י שאינו אלא לזרום במלאכתם.

31 אחרונים.

32 שו"ע סימן תקנ"א ס"ד ובמ"ב ס"ק ה, אג"מ ח"ד סימן כא. וע"ע בחזו"ע עמ' קנח.

33 משנה הלכות ח"ו סימן קו, הליכות שלמה שם.

34 בה"ל בשם הפמ"ג סימן תקנא ס"ק י, חזו"ע עמ' קכו, אור לציון ח"ג עמ' רלה.

35 אור לציון פכ"ה אות ב, ילקו"י עמ' תמד'.

36 הגרי"ש והגר"נ קרליץ ח"ב"ד בספסי שמועות עמ' נג.

37 דאה כה"ח סימן רכב אות ל.

38 משנ"ב שם ס"ק מה, חזו"ע עמ' קלד.

39 שו"ע סימן תקנא סעיף ב' וסעיף ז', משנ"ב ס"ק מה, כה"ח ס"ק פח, חזו"ע עמ' רח, אור לציון ח"ג